

UOT 94 (479.24)

ŞAH İSMAYIL XƏTAINİN DÜNYAGÖRÜŞÜNDƏ TƏSƏVVÜF VƏ ŞİƏLİYİN VƏHDƏTİ

G.Ə.RƏHİMLİ

Bakı Dövlət Universiteti
gunelrahimli1@gmail.com

Məqalədə Səfəvilər dövlətinin yaradıcısı Şah İsmayıl Xətəinin “Divan”ına mənbə kimi yanaşılaraq onun təsəvvüf və şiəliklə bağlı fikirləri araşdırılmış və onun dini dünyagörüşü öyrənilmişdir. I Şah İsmayılın hakimiyyəti dövründə “on iki imam şiəliyi”nə keçildiyi qeyd edilsə də, bu əslində mübahisəli məsələdir. Belə ki, Şah I İsmayıl hakimiyyətə gəldikdən sonra həqiqətən, on iki imam adına xütbə oxutmuş və azana “Əliyyəh vəliyyəllah” sözlərini əlavə etdirmişdir. Lakin Şah İsmayılın “Divan”ındakı şeirlərinə baxdığımız zaman onun tam bir sufi olduğunu da hiss edə bilirik. Onun şeirlərində bir təsəvvüfi dərinlik var. Bütün bunlar Şah İsmayılın bağlı olduğu Qızılbaş ideologiyasının da özünəməxsus sufi-təsəvvüfi bir ideologiya olduğunu deməyə əsas verir. Səfəvi dövləti şahları siyasi məqsədlərinə çata bilmək üçün məzhəbçilikdən faydalanmış və Şiəlik zamanla bu dövlətinin əsas məzhəbinə çevrilir. Səfəvilər dövlətinin qurulmasına qədər Şiə meyilli sufi təriqətin nümayəndələri olan qızılbaşlar dövlət qurulduqdan sonra zamanla Şiə məzhəbinin tərəfdarına çevrilməyə başlayır. Lakin qızılbaşların heç də hamısı tam Şiələşmir. Türkiyə, Azərbaycan və İran ərazisində yaşayan bir qrup qızılbaş öz keçmiş inanclarını indiyə qədər mühafizə edərək yaşatmağa davam edir.

Açar sözlər: Şah İsmayıl Xətai, təsəvvüf, şiəlik, sufi

XIII əsrdə Moğolların şərqlə yürüşləri ilə İslamda təriqətləşmə prosesi güclənir və yeni təriqətlər ortaya çıxır. Maraqlıdır ki, bu təriqətlərin əksəriyyəti zamanla öz təsirini itirir və tarix səhnəsindən silinir. Sufi-dərviş təriqəti kimi ortaya çıxan Səfəviyyə təriqəti isə həmin dövr üçün aktual olmaqla birlikdə, dövrümüzdə də öz təsirini hiss etdirməkdədir. Görünür, bu təriqətin ideoloji sisteminin möhkəmliyindən, insanların inancını, güvənini qoruyub saxlaya bilməsindən irəli gələn bir məsələdir.

Ərdəbildə yaranan Səfəviyyə təriqətinin davamçıları zamanla Qızılbaş ideologiyasının daşıyıcılarına çevrildilər. Bu ideologiyanın diqqəti cəlb edən əsas cəhəti təsəvvüf və şiəlik elementlərini özündə birləşdirməsi idi.

Sufilik və təsəvvüf anlayışları həmişə qoşa işlənən anlayışlar olmuşdur və təsəvvüf haqqında müxtəlif fikirlər mövcuddur. Təriqətlər mövzusunun araş-

dıran Yaqub Babayev sufizmlə təsəvvüf anlayışlarının eyni mənalı olduğunu yazır və onun izahını belə verir: “Sufizm və təsəvvüf orta əsrlərdə İslam aləmində geniş yayılmış dini-fəlsəfi, mistik, mənəvi-əxlaqi düşüncə və davranış sistemidir” [1, 8]. Təsəvvüf sufilərə görə, qəlbi saflaşdırmaq, pis niyyətdən uzaqlaşmaq, qəlbi xoş niyyətlərlə doldurmaq, dini əmrləri yerinə yetirərək, nəfsə qalib gələrək Allaha yaxınlaşmaq kimi mənalarda yozulur.

Şah İsmayıl Xətəinin dünyagörüşündə təsəvvüf və şüəliyin vəhdəti. Şah İsmayıl Xətəinin şeirlərində də təsəvvüflə bağılı fikirlərə xüsusi yer verilmişdir. O, təsəvvüfü qəlbi təmiz saxlamaq, qiybət etməmək, yaxşı işlər görmək, pis insanlardan uzaq durmaq, kamil insanlarla münasibət qurmaq, nəfsə qalib gəlmək kimi tərənnüm etmişdir [2, 42].

Bir sıra araşdırmaçılar təsəvvüf və şüəlik arasında bağılılıq olduğı fikrini irəli sürürlər. Məsələn, Mişel Mazzavi qeyd edir ki, həqiqi şüəlik təsəvvüfdür və eyni şəkildə həqiqi təsəvvüf də şüəlikdən başqa bir şey deyildir [3, 83]. M.Mazavvi bu ifadəni XIII-XV əsrdə İslam Şərquində yayılmaqda olan şüəlik və sufizmi nəzərdə tutaraq istifadə etmişdir. Həmin dövr şüəliyi ilə təsəvvüfün oxşar tərəfləri çox idi. İ.P. Petruşevski də bu fikrə şüəlik çıxaraq şüə hərəkatının təsəvvüfi bir xarakterinin olduğunu, şüəlik və mistisizmin vəhdət təşkil etdiyini yazır. Həmçinin o qeyd edir ki, moğıol zülmündən bezən kütlələr (müəllif XIII-XIV əsrləri nəzərdə tutmuşdur – G.R.) etiraz olaraq şüəliklə əlaqəli olan sufizimdə özlərini ifadə edirdilər [4, 302]. Mustafa Kara isə bu oxşarlığın hansı məsələlərdə olduğunu dəqiq qeyd edərək yazır ki, şüəlik-təsəvvüf bağılantısında imamın məsum (günahsız) olması, vəlinin qoruyucu (mahfuz) olması, qəbir-lərin müqəddəsləşdirilməsi, ikilik anlayışı, ayət və hədisləri təvil etmək (aydınlaşdırmaq), imamlara və şeyxlərə mütləq bağılılıq, mehdilik, elmin qaynağı anlayışı, əhli-beytə həddən artıq sevgi, imamət-vəlayət və başqa məsələlərdə ortaqlıq var idi [5, 243-244]. Saffet Sarıkaya sufi təsəvvüfündə əhli-beytə və Həzrəti Əliyə sevgi ilə yanaşı, digər səhabələrə də hörmətlə yanaşılması səbəbi ilə bunu “təsəvvüfi şüəlik” olaraq izah edir və siyasi şüəlikdən ayırır [6, 184].

Qızılbaşlarda Allah, Həzrəti Məhəmməd (s.ə.v) və Həzrəti Əlinin yeri məsələsində bəzən yanlış mülahizələr irəli sürülür. Amma həm Xətəinin “Divan”ına, həm də “Şeyx Səfi buyruğına” baxdığımız zaman Allahın ən uca varlıq, yaradan, haqq kimi qəbul olunduğunu görürük. Buyruqda Allah gücü sonsuz, bağışlayıcı, hikmət sahibi, yaradan, qüdrət olaraq yad edilir [7, 137-138; 8, 253]. Şah İsmayıl “Divan”ında isə Tanrı əzəli, əbədi, qadir, yaradan, kitab endirən olaraq vurğulanır [2, 253]. Məhəmməd peyğəmbər (s.ə.v) Allahın elçisi və sonuncu peyğəmbəri olsa da, Şah İsmayıl Xətəi “Divan”ında Hz. Məhəmməd və Hz. Əli adlarının çox vaxt qoşa işləndiyinin şahidi oluruq.

Məhəmməd, Əlidir quran bu yolu
Möminə saçıldı təriqət gülü
Bir ulu dərgahdır sürün bu dəmi
Əli ilə Məhəmmədin eşqinə [2, 45].

Qızılbaşlar Məhəmməd peyğəmbərlə Həzrəti Əlinin eyni nurdan yaranan iki bədən olduğu fikrini müdafiə edir, yolun Hz. Məhəmməd və Hz. Əli yolu olduğu irəli sürüdürlər.

Təsəvvüflə şiəliyi bir-birinə bağlayan ən mühüm anlayışlardan biri Meh-dilik idi. Şifahi islama görə, axırıncı imam Mehdi ölməmiş, o, göyə çəkilmiş və ədaləti bərpa etmək üçün qayıdacaqdır [9, 295]. Bu anlayışa inananlar daim ədalətli bir xilaskar axtarışında olurlar. Onu deyə bilərik ki, bu anlayış Səfəviləri şeyxlikdən şahlığa aparan yolda üstün bir rola sahib olmuşdur. R. Seyvori yazır ki, qızılbaşlar Səfəvi şahlarını, xüsusilə də Şah İsmayılı Mehdi olaraq görməkdə idilər [10, 767]. Xətəinin şeirlərinə baxdığımız zaman onun özünü Mehdi olaraq qələmə verdiyinin şahidi oluruq:

Xətəi Mehdi oldu.
İmamlar cəhdi oldu,
Gətir, getdi qəm-qüssə,
Şadilik vaxtı oldu [11, 357].

Qızılbaşlar İsmayıl Səfəvinin Mehdi olduğuna inanaraq bu mübarizəyə girişmişdilər. Bəlkə də Səfəvilərə qələbəni gətirən elə bu inam olmuşdur. Ancaq bir şeirində “Məhəmməd Mehdiyi-sahibi zamanın eşiqində gədaidir Xətəi” deməsi onun əvvəlki fikrinin siyasi məqsədindən irəli gəldiyini də göstərir [12, 182].

Təsəvvüf və şiəlikdə olan digər bir anlayış isə imamət anlayışı idi ki, bu sünnilikdə yoxdur. Bu anlayışın da Səfəvilər dövlətinin qurulmasında xüsusi yerinin olduğu məlumdur. S. Dalkıran yazır ki, şiələr inanırlar ki, imamlar da peyğəmbərlər kimi günahsızdırlar, onlar heç günah işləməzlər, ucsuz-bucaqsız bilgiyə sahibdirlər və bu bilgilər də vəhiydir (yəni Allahdan gəlmişdir). Bu ideologiyaya görə, imamlara itaət də məcburidir. Belə bir ideologiya ilə yoğ-rulan qızılbaşlar Şah İsmayılı həm dünyəvi lider, həm də imam kimi baxırdılar və onun əmrlərini sorğu-sualsız yerinə yetirirdilər. Hətta bəzilərinə görə, o, peyğəmbər, bəzilərinə görə isə tanrının yer üzündəki bir təzahürü kimi qəbul olunurdu [13, 83]. Şah İsmayıl öz varsağlarının birində bu əlamətləri daşı-dığını özü də bildirsə də, S.Dalkıranın sonuncu fikrinin əksinə, sadəcə olaraq Şah İsmayıl Həzrəti Əli soyundan olduğunu dini-ideoloji və siyasi məramına uyğun şəkildə ifadə edir:

Allah Allah deyir, qazilər,
Ğazilər deyən şah mənəm.
Qarşu gəlin, Səcdə qılım,
Ğazilər dini şah mənəm, [12, 325; 14, 403].

I Şah İsmayılın hakimiyyəti dövründə “on iki imam şiəliyi”nə keçildiyi qeyd edilsə də, bu əslində mübahisəli məsələdir. Belə ki, İsmayıl hakimiyyətə gəldikdən sonra həqiqətən on iki imam adına xütbə oxutmuş və azana “Əliyyəvə vəliyyəvə” sözlərini əlavə etdirmişdir. Lakin Şah İsmayılın “Divan”ındakı şeirlərinə baxdığımız zaman onun tam bir sufi olduğunu da hiss edə bilirik. Onun şeirlərində bir təsəvvüfi dərinlik var. Şah İsmayıl Allahın varlığına içdən

inanan, Həzrəti Peyğəmbərə qəlbən bağlı olan bir şəxsiyyət olmuşdur. Ancaq onun qəlbində Həzrəti Əli sevgisinin də xüsusi bir yeri olduğu görünür.

Məhəmməd, Əlinin aldım əlini
Haq deyib tuttuğum əldən ayrılmam
On iki İmamım tuttum yolunu
Haq deyib tuttuğum yoldan ayrılmam [2, 57].

Digər bir tərəfdən onun Tanrı anlayışında da vəhdət əl-vücuda (Vəhdət əl-vücuda mürəkkəb sufi nəzəriyyəsi olub, Mühiyyəddin ibn Ərəbi tərəfindən irəli sürüldüyü iddia edilir. Azərbaycanda bu nəzəriyyənin ən görkəmli nümayəndəsi Eynəlqüzzə Miyanəçidir. “vəhdət əl-vücuda” qısa olaraq Yaradanın yaradılan-dakı təcəllisidir– G.R.) izləri də hiss olunur.

Əlini sevərəm candan içəri
Yolunu sürərəm yoldan içəri
Mənə bəndə demə bəndə deyiləm
Dəhi bəndələr var məndən içəri [2, 92].

Onun şeirlərində “ənəl həqq” ifadələrinə tez-tez rast gəlinir. Bu “vəhdət əl-vücuda”, “ənəl həqq” fəlsəfəsi qızılbaşlıqdan öncə hürufiliyin də əsas ideologiyası idi. Ümumiyyətlə, Xətəinin “Divan”ında hürufiliyə yaxın olan fikirlər də yer almışdır. Onun misralarında hürufiliyin təbliğçisi, məşhur Azərbaycan şairi Nəsimiyə məhəbbət misraları da çoxdur.

Misal 1.

Könlünə gətirmə şəkk ilə güman,
Seyyid Nəsimiyə də ol oldu şan,
Tanrı ilə min bir kəlam söyləşən
Əli Mədinədə Musa Turdadır [2, 72].

Misal 2.

Şah Xətai didara bax
Mənsur ipin boynuna tax
Nəsimi oldu Haqqla Haqq
Ol üzülən dərisidir [2, 116].

Bu misralar hürufiklə qızılbaşlığın bağlılığını göstərmək baxımından əhəmiyyətli fakt hesab oluna bilər.

Bütün bunlar qızılbaşlığın tam olaraq kəskin şiəlik olmadığını göstərir. Hətta Şah İsmayıl Xətəinin öz şeirlərində tərəfdarlarının sufilər olduğunu qeyd etməsi bu fikrimizi təsdiqləyir.

Şahın övladına iqrar edənlər,
Əxilər, qazilər, abdallar oldu [15, 57].

Məlumdur ki, əxi, abdal, qazilər də sufi qrupları hesab olunur. Bu fikirlər Qızılbaş ideologiyasının özünəməxsus sufi-təsəvvüfi bir ideologiya olduğunu, Şah İsmayıl Xətəinin isə sufi olduğunu göstərir. Çünki I İsmayıl öz tərəfdarları ilə eyni ideoloji düşüncədə olmasaydı, onların inamını da qazana bilməzdi. O, şeirində bunu belə ifadə edir.

Xətaiyəm bir halam,
Əlif üstündə dalam,
Sofiyəm təriqətdə
Həqiqətdə abdalım [2, 133].

İdeologiyanın daxilində Həzrəti Əlini Məhəmməd peyğəmbərlə (s.ə.v), demək olar ki, eyni mərtəbədə görmək, onun əhli-beyti olan on ikiimam və 14 məsuma (Hz. Məhəmməd (s.ə.v), qızı Fatimə və 12 imam) hörmət etmək və onlara dəyər vermək kimi şüəlik elementləri də çox idi. Lakin qızılbaşlıqda indiki qatı şüəlik qədər ifrata varılmırdı. Qadınlar məclislərdə kişilərlə birlikdə iştirak edirdi. Geyimlərinə məcburiyyətlər yox idi. Qızılbaşlarda təriqət daxilində mürid-mürşid münasibətləri də sufi təriqətlərində olduğu kimi qurulmuşdu. Bunlar qızılbaşlığı indiki şüəlikdən fərqləndirən xüsusiyyətlər idi.

İslamı qəbul etdikləri ilk zamanlardan bəri, onların qəlbində Hz. Əli, əhli-beyt sevgisi olmuşdur. İlk qızılbaşlıq sufilik və şüəliyin vəhdətində formalaşan özünəməxsus bir təriqət, ideologiya idi. Şeyx Cüneydlə Ərdəbil təkkəsində “On iki imam şüəliyi”nin qəbulu və Şah İsmayilla bunun rəsmiləşdirilməsinə baxmayaraq, təriqətə qulluq edən türkmənlərin keçmiş sufi inanclarına bağlılığı davam etməkdə idi. Həqiqətən də Səfəvi sərhədləri daxilindəki qızılbaşlar sonradan tam olaraq şüələşdiyi halda, bu sərhədlərdən kənar qalanlar isə keçmiş təsəvvüfə bağlı inanclarını qoruyub saxlamışlar. Çünki Hz. Əli sevgisi qeyd etdiyimiz kimi, təkcə şüəliyə xas xüsusiyyət deyildi, bu sufi təriqətlərin də təməlinə dayanan inanış idi.

Səfəvi sərhədləri daxilində yaşamış və keçmiş inanclarını günümüzə qədər qoruyub saxlayan bir qism qızılbaş qalmaqdadır. İrene Melikoff yazır ki, Şərqdə İran Azərbaycanında (Cənubi Azərbaycanda) Təbriz yaxınlığında “Qırqlar” və ya “Cəhəltən” adı verilən bir cəmiyyət yaşayır ki, onların inancları və adət-ənənələri Türkiyə ələviləri ilə eynidir. Onlar Əliallahidirlər. Yəni bütün ələvilər kimi Əlini ilahlaşdırırlar. “Qırqlar” yaxud da “Cəhəltən” adı daşıyanlar türkdürlər [15, 34].

İrene Melikoffun bəhs etdiyi bu cəmiyyət əliallahilərdir ki, onlar da bu gün Azərbaycan və İran ərazisində yaşamaqdadırlar. Bu məlumatlara baxdığımız zaman deyə bilərik ki, onlar da keçmiş qızılbaşlardır. İ.P.Petruşevski Qordlevskiyə istinad edərək yazır ki, əliallahılıq Azərbaycanda XV əsrin birinci yarısında əmələ gəlmişdir. Əvvəlcə Qaraqoyunlu əyanları arasında deyil adı köçəri əhali arasında yayılmışdır. Onlar Ön Asiyada indiyə kimi geniş şəkildə yaşamaqdadırlar. Azərbaycanda hələ bu yaxın zamanadək Əliallahılara Qaraqoyunlu deyirdilər [16, 98].

Əliallahi - əhli-həqq, yəni həqiqət adamlarına görə, Əli Allahla bağlı olub, bütün peyğəmbər və imamlarda təcəssüm etmişdir. Vaxt gələcək “gizli” imamda - Mehdidə də Allahla birgə təcəssüm edəcəkdir. Əliallahılıqda Allahın insan övladı sifətində təcəllisinə də inanılır. Onların düşüncəsinə görə, Hz. Əli Allahın görünüşünə bürünmüşdür. Bu fikirlər Səfəvi qızılbaşlarda da var idi. Onu da qeyd edək

ki, Qızılbaş ideologiyasına görə, Hz. Əlinin surəti Şah İsmayıl Xətəidə təcəlli etmişdir. Həmçinin bu təriqətdə ruhun dondan-dona girdiyinə də inanılır. Bu inanış Xətəidə də var. Onun şeirindəki “min bir dona girdi dolandı Murtəza (yəni Hz. Əli)” ifadəsi bunu sübut edən faktlardandır. Bu inanc hürufilərdə də var idi.

Nəticə. Nəticədə Şah İsmayıl Xətəinin şeirlərinə mənəbə kimi yanaşdığımız zaman qızılbaşlığın fərqli bir təriqət olduğunu dərk edə bilirik. Bir tərəfdə sufi-təsəvvüfi düşüncələr, digər tərəfdə Şiəlik və nəticədə, bu iki dünyagörüşünün sintezi olaraq ortaya çıxan yeni bir təriqət – qızılbaşlıq. Lakin zamanla dövlət siyasətinə uyğun olaraq bu ideologiya dəyişikliyə uğramış və ideologiyanın Şiəlik yönü üstün gəlmişdir. Qızılbaş ideologiyasının tərəfdarlarının Şah İsmayıl Xətəinin rəhbərliyi ilə qurduğu Səfəvi dövlətinin siyasi məqsədlərinə çata bilmək üçün məzhəbcilikdən faydalanıldığını və Şiəliyin zamanla bu dövlətinin əsas məzhəbinə çevrildiyini görürük. Səfəvilər dövlətinin qurulmasına qədər Şiə meyilli sufi təriqətin nümayəndələri olan qızılbaşlar dövlət qurulduqdan sonra zamanla Şiə məzhəbinin tərəfdarına çevrilirlər. Lakin onu da deyə bilərik ki, qızılbaşların heç də hamısı tam Şiələşmişdir. Osmanlı ərazisində yaşayan qızılbaşlar və hətta Azərbaycan və İran ərazisində yaşayan bir qrup qızılbaş öz keçmiş inanclarını indiyə qədər mühafizə edərək yaşatmağa davam edir. Bu gün Türkiyə ərazisində yaşayan ələvilərin və İran və Azərbaycan ərazisində yaşayan əliallahilərin həmin qızılbaşların davamçıları olduqlarını deyə bilərik.

ƏDƏBİYYAT

1. Babayev Y. Təriqət ədəbiyyatı: sufizm hürufizm. Bakı: Nurlan, 2007, 128 s.
2. Ergün S. N. Hatai Divanı, Şah İsmail Safevi edebi hayatı və nefesləri. İstanbul: İstanbul Maarif kitabhanəsi, 1956, 248 s.
3. Mazzaoui M.M. The origin of the Safavids: Siizm, and Sufizm and the Gulat. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH, 1972, 109 p.
4. Петрушевский И.П. Ислам в Иране в VII-XV веках. Ленинград: Ленинградский Университет, 1966, 400с.
5. Kara M. Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi. İstanbul: Dergah yayınları, 2013, 315 s.
6. Sarıkaya M.S. Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı [XI-XIII asrlar]. İstanbul: Post yayınevi, 2016, 235 s.
7. Şeyh Safi Buyruğu / Özetleyen: D.Kaplan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2015, 520 s.
8. Üzüm İ. Kızılbaşlıq / Diyanet İslam Ansklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araşdırmaları Merkezi, 2002, cilt 25, s. 552-557.
9. The Cambridge History of İran. The Timurid and Safavid periods / ed by P.Jackson. Volume 6. Cambridge: Cambridge University press, 1986,1065 p.
10. Savory R.M. Safavids / Encyclopedia of Islam. Leiden: Brill, 1994, New Edition VIII, p. 767.
11. Şah İsmayıl Xətəi əsərləri / Tərtib edənlər Ə. Səfərlı, X. Yusifli. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 384 s.
12. Şah İsmayıl Xətəi. Keçmə namərd körpüsündən: Şərlər və poemalar. Bakı: Yazıçı, 1988, 344 s.
13. Dalkıran S. İran Safevi devletinin kuruluşuna Şii inanclarının etkisi ve Osmanlının İrana bakışı // Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002, sayı 18, s. 49-96.
14. Aslanoğlu İ. Şah İsmail Hatai (Divan, Dehname, Nasihatname ve Anadolu Hataileri). İstanbul: Der yayınları, 1992, 566 s.

15. Melikoff İ. Uyar idik uyardılar. Alevi beктаşi araşdırmaları. Türkçeye çev. Т. Alptekin. İstanbul: Cem yayınevi, 1993, 288 s.
16. Petruşevski İ.P. XV əsrdə Azərbaycan dövlətləri // Azərbaycan EA Tarix və Fəlsəfə İnstitutunun əsərləri, I cild. Bakı, 1994, s.48-108.

СИНТЕЗ СУФИЗМА И ШИИЗМА В МЫСЛЯХ ШАХА ИСМАИЛА ХАТАИ

Г.РАХИМЛИ

РЕЗЮМЕ

В нашей статье были изучены мысли создателя Сефевидского государства Шаха Исмаила Хатаи о суфизме и шиизме, в результате использования его стихотворений (Диван) как источник. Мысли о том что Шах Исмаил перешёл на “Шиидство 12 имамов” во время правления государством является спорным. Не смотря на то что Шах Исмаил объявил шиидство в государстве и добавил выражение “Алийян валиюллах” (Али является лидером мусульман) в текст азана, мы чувствуем что он сам является суфидом так как его стихи имеют глубокие религиозные мысли. Всё это даёт нам право сказать что Кызылбашская идеология которая тесно связана с Шахом Исмаилом является своеобразной суфидской идеологией. Шахи Сефевидского государства использовали Шиидское сектанство для достижения своих политических целей и со временем Шиидство стала основной сектой государства. Кызылбаши которые являлись членами Суфийской секты ориентированный на Шиидство до создания Сефевидского государства, со временем стали сторонниками Шиидства после создания Сефевидского государства. Но не все Кызылбаши стали Шиитами. Некоторые Кызылбаши все еще живут в территориях Турции, Азербайджана и Ирана продолжая сохранять свои прошлые веры.

Ключевые слова: Шах Исмаил Хатаи, суфизм, шиизм, суфий

SYNTHESIS OF SUFISM AND SHIISM IN THE THOUGHTS OF SHAH ISMAIL KHATAI

G.RAHIMLI

SUMMARY

In our article we studied the thoughts of the founder of the Safavid state Shah Ismail Khatai about Sufism and Shiism, by using his poems (Divan) as a source. The idea that Shah Ismail passed to “12 imam’s Shiism” during he ruled the state is controversial. Despite the fact that Shah Ismail declared Shiism in the state and added the expression “Aliyanwaliyullah” (Ali is the leader of Muslims) to the text of the azan, we feel that he is a Sufi himself, since his poems have deep religious thoughts. All this facts gives us the right to say that the Kizilbash ideology, which is closely related to Shah Ismail, is a kind of Sufi ideology. The Shahs of the Safavid state used the Shii sectarianism to achieve their political goals, and over time, Shiism became the main sect of the state. The Kyzylbashes, who were members of the Shii-oriented Sufi sect before the creation of the Safavid state, eventually became supporters of Shiism after the creation of the Safavid state. But not all Kyzylbashes became Shiis. Some Kyzylbashes still live in the territories of Turkey, Azerbaijan and Iran, continuing to keep their past faiths.

Keywords: Shah Ismail Khatai, Sufism, Shiism, Sufi